

การทำขวัญ ประเพณีแห่งชีวิตของคนไทย

“ขวัญ” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย โดยคนไทยแสดงความเชื่อเรื่องขวัญออกมาในรูปของ ประเพณีและวิถีชีวิต ได้แก่ ประเพณีการทำขวัญในรูปแบบต่างๆที่เกี่ยวข้องกับคนไทยตั้งแต่เกิดจนถึงก่อน เสียชีวิต นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องขวัญยังสะท้อนผ่านภาษาในรูปของถ้อยคำและสำนวนต่างๆ อีกด้วย เช่น เสียขวัญ จอมขวัญขวัญใจ ขวัญหนีดีฝ่อ เป็นต้น แม้ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องขวัญจะไม่ค่อยปรากฏให้เห็นเด่นชัดเท่าอดีต แต่ก็ยังคงมีความสำคัญต่อคนไทยโดยเฉพาะผู้สูงอายุและผู้ คนในชนบท

ขวัญเป็นสิ่งไม่มีตัวตน มีติดตัวมาตั้งแต่กำเนิด หากขวัญอยู่กับตัว ผู้นั้น ก็จะมีความสุขสบายไม่ป่วยไข้ ถ้าขวัญหนีหายไปจากตัวก็จะทำให้ผู้นั้นเจ็บไข้ได้ป่วย ทั้งนี้ ขวัญจะหนีออกไปจากตัวเมื่อถูก กระทบกระเทือนทางด้านจิตใจอย่างรุนแรง หากขวัญนั้นหนีหายไปไม่กลับมา อาจจะทำให้ผู้นั้น เสียชีวิตได้ ดังนั้น ขวัญจึงมีความสำคัญที่ติดเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดความเป็นความตายของเรา ด้วยสาเหตุนี้ จึงก่อให้เกิดพิธีเรียกขวัญหรือพิธีสู่ขวัญขึ้น มาเพื่อเป็นการเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับตัว ขวัญนั้น ต่างจากวิญญาณ เพราะเมื่อคนตายไปวิญญาณจะดับหายไป แต่ขวัญไม่หายไปพร้อมกับเจ้าของที่ตาย แต่จะอยู่เพื่อหาหนทางกลับเข้าไปในร่างของตน ดังนั้น ขวัญจึงมิใช่วิญญาณ ขวัญพบทั้ง ในคน สัตว์ พืช และสิ่งของ

พิธีทำขวัญเป็นพิธีที่ทำขึ้นเพื่อเรียกขวัญกลับมาสู่ร่างของเจ้าของขวัญ แต่เดิมมีความเชื่อว่าจะ อวัยวะต่างๆ ของร่างกายจะมี “ขวัญ” หรือจิตเข้ามาเป็นส่วนคอยควบคุมการดำรงอยู่ของร่างกาย เช่น ขวัญขา, ขวัญตา, ขวัญหู, ขวัญใจ ขวัญแต่ละส่วนจะมีความสัมพันธ์กันที่ ร่างกายและจิต หากส่วนใดส่วน หนึ่งกระทบกระเทือนก็จะส่งผลให้อีกส่วนได้รับผลกระทบไปด้วย ดังนั้น เมื่อร่างกายและจิตใจได้รับความ กระทบกระเทือนก็ต้องแก้ไขให้ทั้งสองส่วนกลับคืนสู่สภาพปกติ ซึ่งการรักษาทางกายนี้ จะมุ่งเน้นการรักษา แต่เพียงภายนอก ส่วนทางด้านจิตใจนอกจากการให้กำลังใจแล้วกระบวนการ “เรียกขวัญ” ถือเป็นอีก แนวทางหนึ่งที่น่าสนใจในการรักษาเพื่อการเสริมสร้างสภาพจิตใจให้คืนสู่สภาพปกติ

พิธีทำขวัญมีชื่อเรียกหลากหลายแตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น ไทยภาคกลางเรียก พิธีทำขวัญ พิธีแปงขวัญ ไทยภาคเหนือเรียกพิธีฮ้องขวัญหรือเฮียงขวัญ ไทยภาคอีสานเรียกพิธีสู่ขวัญ พิธีสูตรขวัญ, พิธีสูดขวัญ, พิธีบายศรีสู่ขวัญในแต่ละภาคจะมีลักษณะของพิธีทำขวัญใกล้เคียงกัน อาจแตกต่างกันเพียง ชื่อเรียกและรายละเอียดปลีกย่อยเล็กน้อย แต่วัตถุประสงค์ของการทำขวัญจะเหมือนกัน โดยสามารถแบ่ง การทำขวัญได้ 3 ประเภท ได้แก่

1. พิธีทำขวัญคน อาจจำแนกตามจุดประสงค์ของการทำขวัญได้ 2 ลักษณะ คือ

1.1 พิธีทำขวัญอันเนื่องในโอกาสที่เจ้าของขวัญผ่านช่วงสำคัญของชีวิตพิธีการทำขวัญที่ ถือว่าเป็นพื้นฐานและเหมือนกันในทุกภาคของประเทศไทย คือ การทำขวัญเด็กเกิดใหม่ การทำขวัญในพิธี

โกนจุก การทำขวัญในพิธีบวชนาค การทำขวัญในพิธีแต่งงาน จนกระทั่งการทำขวัญให้ญาติพี่น้องของคนตาย จะเห็นได้ว่าพิธีทำขวัญมักจะสอดแทรกเป็นส่วนหนึ่งในพิธีอื่นๆอยู่เสมอ มิได้เป็นพิธีของตัวเอง ยกเว้นพิธีทำขวัญเด็กเกิดใหม่เท่านั้น

พิธีทำขวัญเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องขวัญที่ยังรากลึกอยู่ในสังคมไทย รวมทั้งยังเปรียบเสมือนสัญลักษณ์ในการแสดงฐานะหรือบทบาทของบุคคลในสังคม พิธีทำขวัญจึงมิใช่เป็นเพียงคติความเชื่อโบราณ แต่เป็นพิธีที่แฝงนัยเพื่อประกาศความเป็นไปของบุคคลในครอบครัวให้สังคมได้รับรู้ นอกจากนี้พิธีทำขวัญยังเป็นสื่อกลางที่ทำให้คนในครอบครัวและคนในสังคมมีความสนิทสนมกันและมีความสัมพันธ์อันดีกันมากขึ้น อีกด้วย

1.2 พิธีทำขวัญอันเนื่องในโอกาสที่เจ้าของขวัญป่วยไข้ พิธีทำขวัญเนื่องจากเจ็บไข้ได้ป่วยมีจุดประสงค์แตกต่างจากพิธีทำขวัญเมื่อผ่านช่วงชีวิตที่สำคัญ เนื่องจากพิธีทำขวัญผู้ป่วยมีขึ้นเพื่ออุ้มให้กำลังใจแก่ผู้ป่วย ให้ผู้ป่วยมีกำลังใจต่อสู้กับโรคร้ายนี้ หากเจ็บป่วยด้วยอุบัติเหตุ ต้องทำพิธีเชิญขวัญจากที่เกิดเหตุใส่ภาชนะกลับมารับบรรจุลงในชามบายศรีก่อนเริ่มพิธีด้วย

แต่อย่างไรก็ตามพิธีทำขวัญผู้ป่วยก็เป็นการรักษาทางด้านจิตใจเท่านั้น มิใช่การรักษาทางกาย หากผู้ป่วยรักษาไข้โดยพิธีทำขวัญเพียงอย่างเดียวแต่ไม่ได้รับการรักษาทางการแพทย์ด้วยนี้ ก็ไม่สามารถที่จะหายเป็นปกติได้

2. **พิธีทำขวัญพืชและสัตว์** การทำขวัญพืชและสัตว์เป็นการทำขวัญเพื่อเสริมความเชื่อมั่นรำลึกถึงบุญคุณและเพื่อความเป็นสิริมงคลในการประกอบอาชีพ เนื่องจากอาชีพกสิกรรมเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของไทยมาตั้งแต่อดีต

การทำขวัญพืชที่ปรากฏมากในสังคมไทยคือ การทำขวัญข้าว ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณสืบเนื่องมาจนเป็นพิธีจรรยาบรรณนาชาวนาในปัจจุบัน ประเพณีนี้จะทำในเดือนพฤษภาคม เนื่องจากเป็นช่วงเวลาหลังฤดูการเก็บเกี่ยวและเริ่มเข้าสู่ฤดูการผลิตใหม่ ชาวบ้านในชนบทที่ประกอบอาชีพทำนาจะเริ่มทำพิธีแรกนาขวัญเพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชาวนาชาวนไร่ และเป็นการกราบไหว้วิญญาณร้องขอต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น พระแม่โพสพ พระแม่ธรณี เพื่อให้พืชพรรณในปีนั้น งามอกงามสมบูรณ์

ในภาคเหนือและภาคอีสานมีการทำพิธีในลักษณะเดียวกัน โดยเรียกว่า การอัญเชิญขวัญข้าวหรือการเสียดขวัญข้าว และนาตาแฮก ตามลำดับ ส่วนภาคใต้จะทำพิธีนี้ เมื่อข้าวในนาเริ่มสุกเรียกว่า “การรวบข้าว” หรือ “การผูกข้าว” และทำอีกครั้งหลังการเก็บเกี่ยวก่อนนำข้าวไปสีหรือขาย เพื่อให้แม่โพสพอยู่ประจำอยู่กับข้าว โดยจะทำพิธีบนลอมข้าว นอกจากนี้ ยังมีมีการทำขวัญแม่นางยวน ซึ่งเป็นการทำขวัญให้แก่ไม้ที่มีผู้นิยมทำรังเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเชิญขวัญแม่นางยวนให้มาอาศัยพักพิงและดูแลรักษาต้นไม้

ส่วนการทำขวัญสัตว์ นิยมทำขวัญให้สัตว์ที่ใกล้ชิดกับคนและเป็นสัตว์ใหญ่เท่านั้น ได้แก่ ช้าง ม้า วัว และควาย เนื่องจาก เป็นสัตว์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ แะทำคุณประโยชน์ต่อคน โดยมีจุดประสงค์ในการทำ

ขวัญเพื่อความเป็นสิริมงคลและเพิ่มความคึกคักระหว่างเจ้าของและสัตว์ รวมทั้งตอบแทนคุณที่สัตว์เหล่านี้ มีส่วนช่วยให้การทำเกษตรกรรมลุล่วงไปด้วยดี นิยมทำหลังเสร็จงานจากการทำการเกษตรแล้ว

ในภาคใต้มีความเชื่อว่าการทำขวัญสัตว์จะทำให้สัตว์ปลอดภัยจากโรคต่างๆ และให้เจ้าของมีโชคลาภ นอกจากนี้สัตว์ที่มีการทำขวัญเหมือนภาคอื่นแล้ว ภาคใต้อาจมีการทำขวัญวัวชนก่อนการแข่งขันเพื่อให้วัวชนะคู่ต่อสู้อีกด้วย

3. **พิธีทำขวัญสิ่งของ** การทำขวัญสิ่งของเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจและเป็นสิริมงคลแก่สิ่งของนั้น พิธีทำขวัญสิ่งของที่ปรากฏในทุกภาค ได้แก่ การทำขวัญเรือ การทำขวัญเสา การทำขวัญเกวียน สิ่งของที่นำมาทำขวัญเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งของที่ทำขึ้น จากไม้ใหญ่ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะความเชื่อเรื่องผีสามเทวดาที่สิงต้นไม้อยู่ หรืออาจจะเป็นเพราะต้องการทำเพื่อความสบายใจเนื่องจากเรือนรวมถึงเสาเรือนถือเป็นสิ่งปลูกสร้างเพื่อให้เราได้พักอยู่อาศัย

ในภาคอีสานและภาคใต้จะมีการทำขวัญสิ่งของพิเศษเพิ่มขึ้น นมาจากภาคอื่น ได้แก่ ภาคอีสานจะมีพิธีทำขวัญให้แก่สถานที่ซึ่งเป็นสถานที่ที่เกี่ยวกับการปลูกข้าว ได้แก่ พิธีสูขวัญลาน พิธีสูขวัญไผ่เป็นต้น ซึ่งจะทำในปีที่ได้ข้าวจำนวนมาก

ส่วนภาคใต้มีการทำขวัญเรือ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ผสมผสานความเชื่อเรื่องขวัญ พุทธศาสนา คติทางพรานหมันและความเชื่อเรื่องผี เนื่องจากการทำขวัญเรือเป็นการแสดงความเคารพและขอขมาลาโทษต่อแม่ย่านาง ผู้ปกป้องรักษาเรือและลูกเรือ นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ลูกเรือในการทำมาหากิน พิธีทำขวัญเรือประมงนี้ นิยมทำก่อนที่จะนำเรือออกไปใช้ในแม่น้ำ หรือทะเลและจะทำในวันเสาร์หรือวันอังคาร เพราะถือว่าเป็นวันแข็งและการทำขวัญรูปหนังตะลุง โดยทำพิธีไหว้ครูก่อนเล่นหนัง เพื่อต้องการให้หนังตะลุงมีชีวิตชีวาเหมือนมีชีวิต

โดยสรุปแล้ว ประเพณีการทำขวัญเป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนตั้งแต่เกิดจนกระทั่งเสียชีวิต รวมทั้งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพอีกด้วย แต่เป็นเรื่องน่าเสียดายที่ปัจจุบันพิธีทำขวัญต่างๆ ได้สูญหายไป โดยเฉพาะในภาคกลางซึ่งเป็นศูนย์กลางของความเจริญ คงเหลือไว้เพียงพิธีสำคัญๆ เช่น การทำขวัญนาคน พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เป็นต้น และคงเหลือในพื้นที่ชนบทเท่านั้น

แม้พิธีการทำขวัญจะลดความสำคัญลงแต่ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ” จะยังคงอยู่และสืบทอดต่อไป เพราะเป็นความเชื่อที่ยังรากลึกจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต วัฒนธรรมและภาษาของคนไทย

รายการอ้างอิง

วิไลวรรณ ขนิษฐนันท์. (ม.ป.ป.). *วิวัฒนาการพิธีทำขวัญของคนไทย*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.

อนุমানราชธน, พระยา. (2506). *ขวัญและประเพณีการทำขวัญ* พระนคร: ก้าวหน้า.